

Rola Partii Sprawiedliwości i Rozwoju w systemie partyjnym Turcji

Współczesny system partyjny Turcji ukształtował się w wyniku licznych delegalizacji jednych ugrupowań i powstania drugich. Członkowie partii politycznych często wywodzą się z partii wcześniej rozwiązanych¹. Współczesny system partyjny Turcji jest zróżnicowany pod względem struktury, organizacji i założeń programowych². Czołową pozycję w systemie partyjnym Turcji odgrywa sprawująca władzę od 2002 r. Partia Sprawiedliwości i Rozwoju, która wprowadziła kraj na drogę demokratycznych reform warunkujących intensywny rozwój.

Celem niniejszej pracy jest ukazanie zasad funkcjonowania systemu partyjnego w Turcji w oparciu o charakterystykę działalności Partii Sprawiedliwości i Rozwoju. Autor pragnie naświetlić okoliczności powstania partii, przedstawić prezentowany program polityczny, gospodarczy i społeczny, nakreślić wpływ islamu na system decyzyjny partii. Celem ostatecznym jest analiza osiągnięć partii z okresu pięcioletnich rządów w Turcji do roku 2007.

Hipotezą badawczą niniejszej pracy jest twierdzenie, że Partia Sprawiedliwości i Rozwoju ma charakter islamsko-demokratyczny, który wynika z posiadanych korzeni islamskich i silnego akcentowania zagadnień demokracji państwa. Działalność Partii Sprawiedliwości i Rozwoju przyczyniła się do implementacji demokratycznych reform, wzrostu gospodarczego i zbliżenia Republiki Tureckiej do członkostwa w Unii Europejskiej³.

¹ Por. W. Hale, *The Justice and Development Party: Identity, Politics, and Human Rights Discourse in the Search for Security and Legitimacy*, [w:] *The emergence of a new Turkey: democracy and the AK Parti*, red. M.H. Yavuz, Salt Lake City c2006.

² Por. *Political parties in Turkey*, red. B. Rubin, M. Heper, London, Portland 2002.

³ Por. S. Şen, *Parti programlarında milli görüş: AKP milli görüşü mü?*, Taksim, İstanbul [2004]; U. Tekin, *AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliği*, Kavaklıde-

W celu udowodnienia hipotezy sformułowano następujące pytania badawcze:

- 1) Jakie wydarzenia polityczne i społeczne wywarły wpływ na powstanie i organizację Partii Sprawiedliwości i Rozwoju?
- 2) Jakie założenia programowe przedstawia Partia Sprawiedliwości i Rozwoju?
- 3) Jaką rolę w funkcjonowaniu Partii Sprawiedliwości i Rozwoju pełni religia?
- 4) Jaką pozycję zajęła Partia Sprawiedliwości i Rozwoju w wyborach parlamentarnych w 2007 r.?
- 5) Jakie są osiągnięcia i niepowodzenia Partii Sprawiedliwości i Rozwoju w realizacji założeń programowych?

W systemowym kreśleniu tematu posłużono się metodą historyczną, porównawczą i statystyczną⁴.

Geneza i organizacja Partii Sprawiedliwości i Rozwoju

System tworzenia i funkcjonowania partii politycznych uregulowano w Konstytucji Republiki Tureckiej z 1982 r. i Ustawie o Partiach Politycznych z 1983 r. Warunkiem założenia partii politycznej jest złożenie podpisów przez 30 obywateli tureckich, którzy posiadają pełnię praw wyborczych. Programy i statuty partii politycznych nie mogą być sprzeczne z zasadami demokratycznej i laickiej republiki. Nie może działać partia, która dąży do ustanowienia dyktatury lub dominacji jednej grupy czy klasy. Partie polityczne muszą posiadać organizacje lokalne w połowie prowincji na pół roku przed datą wyborów. Partie polityczne zobowiązane są do odbycia zjazdu partyjnego, legitymowania się posiadaniem grupy parlamentarnej i biur w Ankarze⁵. Nie mogą być finansowane przez związki, fundacje lub spółdzielnie. Trybunał Konstytucyjny kontroluje finanse

re, Ankara c2004; U. Özmen, *Eğitimin AKP'si: kurnazlığın akli teslim aldığı dönem*, Kızılay, Ankara 2007; H. Kahraman, *Türk Sağı ve AKP, Taksim*, İstanbul 2007; *AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliği*, red. T. Üzeyir, Kavaklıdere, Ankara c2004; *AKP işçilere nasıl zarar veriyor*, red. K. Yıldırım, İstanbul 2006.

⁴ A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 1996, s. 72–82.

⁵ E. Zürcher, *Political opposition in the early Turkish Republic*, Leiden 2002, s. 98.

partii politycznych. Dysponuje prawem rozwiązania partii w przypadku, kiedy statut lub program partii zagraża niepodległości, niepodzielności państwa i narodu, prawom człowieka i zasadom równości. Zabronione jest tworzenie nowej partii przez członków partii rozwiązanej⁶.

Od 1945 r. w Turcji funkcjonuje system wielopartyjny. Od końca II wojny światowej powstało i zakończyło swoją działalność wiele partii politycznych. W 1946 r. nastąpił kres rządów jednej partii politycznej, Republikańskiej Partii Ludowej (Cumhuriyet Halk Partisi – CHP), założonej przez Mustafę Kemala zwanego Atatürkiem – „ojcem Turków”⁷. W latach 1950–1960 ukształtował się układ rywalizacji między dwiema partiami: Republikańską Partią Ludową, reprezentującą elity militarne i biurokratyczne, i Partią Demokratyczną (Demokrat Partisi – DP) zarejestrowaną 7 stycznia 1946 r. w Ankarze, wspierającą reformy liberalne⁸. W wyniku wojskowego zamachu stanu w maju 1960 r. przyjęto w lipcu 1961 r. nową konstytucję, w której wprowadzono zmiany mające zapobiec monopolizacji władzy przez jedną partię: powstała druga izba parlamentu – 150-osobowy senat, ustalono zasadę proporcjonalności w wyborach do izby niższej⁹. Ukształtował się umiarkowany system wielopartyjny charakteryzujący się znacznym poziomem koncentracji.

W 1980 r. na skutek kolejnego zamachu stanu rozwiązano wszystkie partie polityczne i organizacje o charakterze politycznym, a liderom zabroniono działalności politycznej na dziesięć lat¹⁰. W 1983 r. partie polityczne zostały odtworzone. Funkcjonował umiarkowany system wielopartyjny z partią dominującą. Samodzielnie rządziła Partia Ojczyźniana (Anatavan Partisi – ANAP), utworzona w 1983 r. Od 1991 r. w Turcji rozwinął się system pluralizmu politycznego. Powstały następujące partie: Partia Słusznej Drogi (Dogru Yol Partisi – DYP), Partia Dobrobytu (The

⁶ *Konstytucja Republiki Tureckiej*, Art. 69, <http://www.byegm.gov.tr/mevzuat/anayasa/anayasa-ing.htm> [dostęp: 6.11.2007].

⁷ E. Zürcher, *op.cit.*, s. 127.

⁸ A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnego świata*, Gdańsk 2001, s. 181.

⁹ A. Feroz, *The making of modern Turkey*, London–New York 1993, s. 214.

¹⁰ D. Kołodziejczyk, *Turcja*, Warszawa 2000, s. 198.

Refah İslamist Party). Na początku XXI w. utworzono: Demokratyczną Partię Ludową (DEHAP), Partię Cnoty (Sadet Partisi – SP), Partię Sprawiedliwości i Rozwoju (Adalet ve Kalkınma Partisi – AKP)¹¹. Niestabilność i słabość systemu partyjnego Turcji wynika z powstawania mniejszych partii, będących odłamami większych ugrupowań, przechodzenia deputowanych z jednych partii do drugich, braku identyfikacji wyborców z partiami politycznymi oraz funkcjonowania rządów koalicyjnych lub mniejszościowych¹².

Partia Sprawiedliwości i Rozwoju jest ugrupowaniem sprawującym władzę w Turcji od 2002 r. W wyborach parlamentarnych przeprowadzonych 22 lipca 2007 r. po raz kolejny odniosła zwycięstwo, zdobywając 46,58% głosów społeczeństwa tureckiego¹³, które okazały się wystarczające, aby ponownie objąć samodzielne rządy w państwie. Powstaniu Partii Sprawiedliwości i Rozwoju oraz zwycięstwu wyborczemu pomogła polityka generałów, którzy w 1980 r. dokonali przewrotu pod zarzutem narastającej anarchii i terroru, odejścia od republikańskich i laickich zasad nakreślonych przez Atatürka i w rezultacie wymusili w 1997 r. upadek koalicji islamsko-liberalnej¹⁴. Pierwsze walne zgromadzenie odbyło się 12 października 2003 r. Na przewodniczącego wybrano Recepta Tayyipa Erdogana. Partia Sprawiedliwości i Rozwoju jest określana w skrócie jako AKP lub AK Partia. Skrót pochodzi od tureckiej nazwy partii: Adalet ve Kalkınma Partisi¹⁵.

Partia Sprawiedliwości i Rozwoju powstała 14 sierpnia 2001 r. z części członków działającej cztery lata i zdelegalizowanej 22 czerwca 2001 r. pod zarzutem prowadzenia działalności sprzecznej z zasadą laickiej republiki Partii Cnoty (Fazilet Partisi – FP), która program polityczny opierała na zasadach: demokracji, poszanowania praw człowieka, wolności,

¹¹ <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/trtoc.html> [dostęp: 3.11.2007].

¹² T. Huri, *Democratisation in Turkey: the role of political parties*, Bruxelles–New York c2004, s. 54–58.

¹³ K. Sobolewska-Myślik, *Partie i systemy partyjne na świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 204.

¹⁴ E. Zürcher, op.cit., s. 54.

¹⁵ *Leksykon wiedzy o Turcji*, red. T. Majda, Warszawa 2003, s. 13.

praworządności i rozwoju, i wbrew powszechnej opinii nie uważała się za „partię Boga”, lecz za „organ opinii publicznej”¹⁶. Partia Sprawiedliwości i Rozwoju określa się mianem centroprawicowej partii konserwatywno-demokratycznej. Jest partią opozycyjną wobec świeckich partii, których polityka okazała się nieudolna i doprowadziła do kryzysów gospodarczych w latach 90. i na początku 2000 r. Zwolennicy uważają partię za muzułmański odpowiednik europejskich partii chrześcijańsko-demokratycznych (np. CDU i CSU w Niemczech). Krytycy i wrogowie zapewniają, że partia ma charakter proislamski, wynikający z silnego zaangażowania partii w społeczności religijnej i przynależności kilku jej członków do islamskich partii, których działalność została zabroniona przez Konstytucję Republiki Tureckiej.

Partia Sprawiedliwości i Rozwoju jest ugrupowaniem zrzeszającym ludzi młodych. Partyjny sztab składa się z 30–40-letnich technokratów z wyższym wykształceniem zdobytym w Turcji, Europie i Stanach Zjednoczonych¹⁷. W partii działa wiele kobiet¹⁸. Wśród zwolenników partii dominują mieszkańcy wsi i ich potomkowie, którzy wyemigrowali ze wsi do dużych miast. Partia posiada w godle świecącą żarówkę – symbol dobrobytu i oświecenia umysłów¹⁹.

Lider Partii Sprawiedliwości i Rozwoju Recep Tayyip Erdogan jest postacią charyzmatyczną. W wyniku ciężkiej pracy i pomimo wielu przeszkód utrudniających karierę polityczną znalazł się u szczytu władzy. Jest przywódcą najbardziej poważanego wśród społeczeństwa tureckiego ugrupowania. Jako burmistrz Stambułu występował z pozycji radykalnego islamisty. Wysunął koncepcję odseparowania mężczyzn i kobiet w środkach komunikacji miejskiej i propagowania strojów w duchu tradycji is-

¹⁶ B. Akgun, *Twins or Enemies: Comparing Nationalist and Islamist Traditions in Turkish Politics*, „Meria”, March 2002, Vol. 6, No. 1, <http://meria.idc.ac.il/journal/2002/issue1/jv6n1a2.html> [dostęp: 6.11.2007].

¹⁷ A. Szymański, *Fundamentalizm islamski-zagrozenie dla tureckiej demokracji?*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2005, t. 5, nr 2 (24), s. 80.

¹⁸ Por. N. Narli, *Women in Political Parties in Turkey: Emerging Spaces for Islamic Women*, [w:] *From patriarchy to empowerment: women's participation, movements, and rights in the Middle East, North Africa, and South Asia*, red. V.M. Moghadam, Syracuse 2007.

¹⁹ M. Asutay, *Economics and politics in Turkey*, Routledge, London 2007, s. 128.

lamskiej. Przepuszcza się, że zrezygnował z realizacji pomysłów na skutek obaw przed naruszeniem nietykalnej zasady laickiego państwa²⁰. Jako polityk jest porównywany do obecnego ministra spraw zagranicznych Niemiec Joschki Fischera²¹ i tureckiego polityka Turguta Özala – założyciela Partii Ojczyźnianej (Anavatan Partisi – ANAP)²².

W 1999 r. R.T. Erdogan trafił do więzienia za odczytanie dwa lata wcześniej fragmentu poematu ojca tureckiego nacjonalizmu Ziya Gokalpa: „Meczety są naszymi koszarami, kopuły naszymi hełmami, minarety naszymi bagnietami, wierni naszymi żołnierzami”²³ i podżeganie do nienawiści na tle religijnym. W marcu 2003 r. R.T. Erdogan stanął na czele rządu. Na skutek posiadania korzeni islamskich R.T. Erdogan ma wielu wrogów w trzech instytucjach znanych z obrony laickości republiki – armii, sądownictwie i administracji. Współcześnie podkreśla, iż jest konserwatystą, a nie wyznawcą idei islamskich, odżegnuje się od islamskiego rodowodu i nie wciela w życie radykalnych idei islamskich z przeszłości²⁴.

Założenia programowe Partii Sprawiedliwości i Rozwoju

Nazwa partii R.T. Erdogana wskazuje na charakter założeń programowych. W programie Partii Sprawiedliwości i Rozwoju na pierwszym miejscu znajdują się zagadnienia demokracji. Partia przypomina, że suwerenem jest naród, a Partia Sprawiedliwości i Rozwoju jest organizacją wszystkich obywateli. Gwarantuje przestrzeganie fundamentalnych praw i wolności człowieka. Zakres wolności jest wskaźnikiem rozwoju społeczeństwa. Uznaje wolność osobistą za niezbywalne prawo każdego człowieka. Wszystkie prawa, które posiada od urodzenia, powinny być nienaruszalne i niepodważalne²⁵.

²⁰ C. Morris, *The new Turkey: the quiet revolution on the edge of Europe*, London 2005, s. 66.

²¹ A. Szymański, *Fundamentalizm...*, op.cit., s. 81.

²² A. Feroz, op.cit., s. 215.

²³ C. Morris, op.cit., s. 75.

²⁴ A. Balcer, *Demokracja po turecku*, „Gazeta Wyborcza”, 2.12.2006–3.12.2006, s. 22.

²⁵ A. Mango, *The Turks today*, John Murray, London 2004, s. 115.

Partia opowiada się za swobodą religijną, wolnością sumienia, myśli i słowa oraz swobodą prowadzenia działalności gospodarczej, które zdaniem partii decydują o pokoju i stabilizacji w państwie. Wolność mediów stanowi ważny element współczesnych demokracji. W dziedzinie praw człowieka niezbędne jest przestrzeganie postanowień Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Paryskiej Karty Praw. Organizacje pozarządowe i placówki humanitarne powinny współpracować z rządem w ramach ochrony praw człowieka. W szkołach partia zamierza wprowadzić programy edukacyjne, na skutek których zostaną wyeliminowane wszelkie naruszenia praw człowieka²⁶.

Partia domaga się zmiany prawa wyborczego i Ustawy o Partiach Politycznych. Wymagany wiek, by ubiegać się o mandat poselski, powinien być obniżony z 30 do 25 lat²⁷. Wraz z obniżeniem wieku młodzi ludzie będą aktywniej uczestniczyć w procesie demokratyzacji i sprawowaniu władzy w państwie. Partia zabiega o zwiększenie liczby i skuteczności referendów w celu większego zaangażowania się społeczeństwa w proces podejmowania decyzji na szczeblu centralnym i lokalnym²⁸. Wysuwa koncepcję powszechnych wyborów prezydenckich (zamiast praktykowanego wyboru głowy państwa przez parlament), skrócenia kadencji prezydenta z siedmiu do pięciu lat z prawem do jednokrotnego ubiegania się o reelekcję. Jest również zwolennikiem skrócenia kadencji Wielkiego Zgromadzenia Narodowego z pięciu do czterech lat²⁹.

Uchwalane prawo musi wyrażać potrzeby całego społeczeństwa, nie może być podporządkowane wymaganiom parlamentu. Parlament powinien sporządzać projekty ustaw poprzez propozycje wysuwane przez organizacje pozarządowe. Domaga się, by osobiste oświadczenia majątkowe posłów podano do publicznej wiadomości. Zamierza znieść ustanowione

²⁶ Oficjalna strona Partii Sprawiedliwości i Rozwoju, <http://eng.akparti.org.tr/english/elections.html>.

²⁷ M. Heper, B. Rubin, *Political Parties in Turkey*, London 2002, s. 57.

²⁸ Por. C. Ümit, *Historical Evolution and the Interactive Making of the Justice and Development Party*, [w:] *Secular and Islamic politics in Turkey: the making of the Justice and Development Party*, red. C. Ümit, New York 2008.

²⁹ M. Affek, *Wybory parlamentarne w Turcji*, „Stosunki Międzynarodowe”, 26.07.2007, <http://www.stosunki.pl/main3122235530310,3,yisvp.html>.

w Konstytucji Republiki Tureckiej przeszkody we wnoszeniu oskarżenia przeciwko posłom i ministrom³⁰. Instytucje w publicznej administracji powinny być dostosowane do standardów europejskich.

Partia opowiada się za zmniejszeniem liczby ministerstw, zniesieniem administracji regionalnej w instytucjach publicznych, ograniczeniem biurokracji. Zamierza stworzyć w administracji system zdecentralizowany, poprzez szereg reform publicznych doprowadzić do przekazania władzy na szczebel lokalny. Zapowiada, że nie dopuści do nepotyzmu i stronniczości w funkcjonowaniu administracji. Podkreśla, że dostęp obywateli do informacji i dokumentów publicznej administracji musi być ułatwiony. Uważa za słuszne prawo wpływania na stanowiska publiczne w oparciu o zasadę sprawiedliwości, kompetencji i szacunku³¹.

Partie polityczne stanowiące większość w parlamencie są zobowiązane do poszanowania praw mniejszości w parlamencie. Zakres ich działalności, które stanowią kluczowy element demokracji i dowód uczestnictwa obywateli w polityce, powinien być rozszerzony. Partia Sprawiedliwości i Rozwoju podkreśla potrzebę demokracji wewnętrznej w partiach: przejrzystości finansów i demokratycznego wyboru kandydatów do parlamentu. Jest zwolennikiem ograniczenia kadencji urzędników na wszystkich poziomach w organizacji partii, nie wykluczając stanowiska przewodniczącego³².

Partia dąży do budowy państwa prawa, które bazuje na zasadzie sprawiedliwości i wolności. Celem najwyższym jest zachowanie niepodległości, integralności państwa i narodu. Niepodległość sądów i bezstronność systemu sądowego musi być zagwarantowana. Sędziowie powinni się specjalizować w takich dziedzinach jak: walka z przestępstwami zorganizowanymi, wyeliminowanie nieuczciwej konkurencji, transakcje zagraniczne i ubezpieczenia. Prawo amnestii należy ograniczyć w maksymalnym stopniu. Zapewnienie bezpieczeństwa obywatelom stanowi podstawową funkcję państwa. Ważna jest współpraca pomiędzy siłami zbrojnymi państwa a przedstawicielami władzy w sferze bezpieczeństwa i obrony. Mini-

³⁰ Oficjalna strona Partii Sprawiedliwości i Rozwoju, <http://eng.akparti.org.tr/english/elections.html>.

³¹ M. Heper, B. Rubin, op.cit., s. 66.

³² Ibidem.

sterstwo Obrony Narodowej powinno spełniać standardy Unii Europejskiej i funkcjonować zgodnie z zasadami demokratycznymi³³.

Partia zamierza przygotować program do walki z korupcją na wszystkich szczeblach administracji publicznej. Zabiega o założenie Biura do Walki z Korupcją, które będzie koordynowało działania pomiędzy różnymi agencjami i instytucjami pod względem identyfikacji, prowadzenia dochodzeń, wnoszenia oskarżeń w sprawie korupcji. Powinny powstać specjalne urzędy, monitorujące akty korupcji w publicznej administracji. Minister finansów ma za zadanie stworzyć system dochodzeń w sprawie poprawności deklaracji majątkowych urzędników publicznych. Partia zabiega, by Turcja należała do Grupy Państw Przeciwko Korupcji (GRECO) utworzonej w ramach Rady Europy i podpisała projekty: „Konwencji o Kodeksie Karnym przeciwko Korupcji” i „Konwencji o Kodeksie Cywilnym przeciwko Korupcji”³⁴.

Partia R.T. Erdogana kładzie nacisk na reformy gospodarcze. Opowiada się za liberalną gospodarką rynkową. Odrzuca interwencjonizm państwowy, zaangażowanie państwa w sprawy gospodarcze. Za cele priorytetowe uznaje: zwiększenie produkcji dóbr i usług, zmniejszenie bezrobocia, eliminację nieuczciwej konkurencji, zniesienie monopolu we wszystkich dziedzinach gospodarki, wsparcie dla prywatnych przedsięwzięć, rozwój handlu zagranicznego i zwiększenie wielkości eksportu poprzez usuwanie finansowych i administracyjnych barier. Sposobem ich osiągnięcia jest pełne wykorzystanie narodowych zasobów, nowoczesnej technologii i wiedzy know-how, wspieranie inwestycji, reforma polityki podatkowej. Chcąc zwiększyć jakość i wydajność towarów, partia opowiada się za produkcją opartą na zasadzie R&D (Research and Development – Badania i Rozwój) z wykorzystaniem wysokozaawansowanej technologii. Partia dąży do wprowadzenia „Strategii stałego i zrównoważonego wzrostu gospodarczego”, która ograniczy ubóstwo, zapewni sprawiedliwy podział dochodów, podniesie standard życia obywateli i rozwinie współpracę międzynarodową³⁵.

³³ <http://www.allaboutturkey.com/parti.html> [dostęp: 6.11.2007].

³⁴ R. Andersen, *Politics and change in the Middle East*, Prentice Hall 2006, s. 91.

³⁵ Oficjalna strona Partii Sprawiedliwości i Rozwoju, <http://eng.akparti.org.tr/english/elections.html>.

Partia uznaje prywatyzację za skuteczne narzędzie w formowaniu racjonalnej struktury ekonomicznej, prowadzące do wzrostu produktywności³⁶. Zagraniczny kapitał odgrywa ważną rolę w transferze specjalistycznej wiedzy know-how i doświadczenia. Konieczne jest utrzymanie współpracy z Unią Europejską, Bankiem Światowym, Międzynarodowym Funduszem Walutowym i innymi instytucjami międzynarodowymi w oparciu o interes narodowy³⁷. Partia zamierza doprowadzić do równowagi w rozwoju wszystkich regionów państwa. Planuje wprowadzić specjalne projekty ekonomiczne we wschodnich i południowo-wschodnich regionach, które mają wspomóc walkę z bezrobociem, promować handel i sprawować opiekę nad ofiarami terroryzmu³⁸.

Partia sprzeciwia się rozproszonemu systemowi zarządzania w gospodarce. Liczba instytucji, wewnętrzna struktura, zasady kierujące kooperacją i koordynacją, techniki administracyjne powinny być zmodyfikowane. Instytucje finansowe odgrywają ważną rolę w procesie dostarczania środków finansowych i ich transferu do gospodarki. Jest wymagane, by funkcjonowały sprawnie, efektywnie i wydajnie. Aby zwiększyć tempo oszczędności, przeprowadzać transakcje odpowiednie do potrzeb ekonomicznych i społeczno-kulturalnych, należy kłaść nacisk na dywersyfikację w sektorze gospodarczym pod względem instytucji i narzędzi finansowych. Partia Sprawiedliwości i Rozwoju zamierza dostosować system depozytów oszczędnościowych do standardów i wymogów Unii Europejskiej i udoskonalić strukturę i funkcjonowanie rynków finansowych. Istambulskie papiery wartościowe, wymiana akcji i obligacji powinny osiągnąć rangę międzynarodową. Prawa drobnych udziałowców muszą być chronione na rynkach finansowych³⁹.

Jednym z celów partii jest wspieranie handlowców, rzemieślników i przedsiębiorców prowadzących działalność na małą i szerszą skalę po-

³⁶ Por. Y. Engin, *Labor Pains or Achilles? Heel: The Justice and Development Party and Labor in Turkey*, [w:] *The emergence of a new Turkey: democracy*, red. M. Hakan Yavuz, Salt Lake City c2006.

³⁷ O. Matthews, *Turcja dla Turków*, „Newsweek”, 11.03.2007, s. 61.

³⁸ M. Angrist, *Party building in the modern Middle East*, University of Washington Press Chesham, Seattle, London 2006, s. 68.

³⁹ M. Asutay, op.cit., s. 152.

przez ochronę przed nieuczciwą konkurencją dużych korporacji. Partia dąży do zwiększenia produkcji w sektorze rolniczym. Kluczem do osiągnięcia wyznaczonego celu jest wykorzystanie nowoczesnych technologii i obniżenie kosztów produkcji. Rolnicy powinni mieć prawo do skorzystania z odszkodowań na wypadek klęsk żywiołowych. W dziedzinie transportu i komunikacji partia za priorytet wyznacza rozwój połączeń kolejowych, budowę większej liczby autostrad, odbudowę floty morskiej, ochronę środowiska morskiego w oparciu o współpracę z instytucjami pozarządowymi. Zachęca do zakładania prywatnych firm świadczących usługi lotnicze⁴⁰.

Partia wysuwa koncepcję państwa socjalnego, które będzie dbać o bezrobotnych, biednych, bezdomnych, chorych i niepełnosprawnych ludzi. Zabroniono wszelkich aktów dyskryminacji z powodu niepełnosprawności fizycznej czy umysłowej. Konieczne jest rozszerzenie specjalnej edukacji i możliwości rehabilitacji dla niepełnosprawnych, którzy powinni być zwolnieni z płacenia podatków i mieć większe szanse prowadzenia biznesu. Państwo powinno podjąć działania, które ułatwią produkcję i import niezbędnego sprzętu rehabilitacyjnego dla niepełnosprawnych⁴¹.

Program pomocy społecznej dla starszych i potrzebujących wymaga modyfikacji, należy zwiększyć świadczoną pomoc finansową. Obowiązkiem państwa jest zapewnienie podstawowej opieki zdrowotnej dla wszystkich obywateli. Partia zabiega o rozwój usług w zakresie medycyny profilaktycznej i udoskonalenie zasad hospitalizacji, by uniknąć niepotrzebnych kolejek w szpitalach specjalistycznych. Domaga się zwiększenia liczby jednostek pogotowia ratunkowego, udoskonalenia sprzętu, budowy większej liczby szpitali specjalistycznych i obniżenia kosztów leczenia. System wynagrodzeń dla pracowników sektora zdrowotnego wymaga korekty. Poprawa Kodeksu Praw Pacjenta pozwoli na dostosowanie się do standardów europejskich⁴².

Partia Sprawiedliwości i Rozwoju podkreśla niski poziom edukacji w państwie i wyraża konieczność transformacji systemu oświatowego.

⁴⁰ <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/trtoc.html> [dostęp: 3.11.2007].

⁴¹ Oficjalna strona Partii Sprawiedliwości i Rozwoju, <http://eng.akparti.org.tr/english/elections.html>.

⁴² Ibidem.

Czas obowiązkowej nauki, który obecnie trwa osiem lat, powinien być wydłużony do lat 11. Równy dostęp do wyższych uczelni i uniwersytetów zwiększy motywację i pracę studentów. Partia Sprawiedliwości i Rozwoju kładzie nacisk na wprowadzenie szkolnictwa podstawowego wolnego od opłat. Powinien zostać uruchomiony system pożyczek dla studentów uczęszczających na uczelnie państwowe, z których mogliby dokonać opłat za naukę. Państwo, wspierając badania naukowe, programy rozwoju technologicznego, przyczyni się do rozwoju uniwersytetów. Zgodnie z zasadą laicyzmu instytucje naukowe muszą zapewnić uczniom naukę religii, którą wyznają⁴³.

Polityka zagraniczna ma być zgodna z historią i geograficznym położeniem państwa oraz opierać się na zasadzie wzajemnego interesu. Bezpieczeństwo regionalne wnosi duży wkład w rozwój ekonomiczny⁴⁴. Z tego względu w polityce zagranicznej partia kładzie nacisk na zwiększenie wysiłków w celu utrzymania bezpieczeństwa i stabilności na obszarach sąsiadujących, rozwinięcia stosunków politycznych i gospodarczych z państwami ościennymi. Współpraca z państwami Unii Europejskiej i członkostwo w tej organizacji stanowią priorytet polityki zagranicznej państwa⁴⁵. Turcja, dla której głównym gwarantem bezpieczeństwa było NATO, powinna zabiegać o włączenie do Europejskiego Systemu Obrony w ramach nowej Europejskiej Strategii Obrony. Partia Sprawiedliwości i Rozwoju uznaje Stany Zjednoczone za niekwestionowanego strategicznego partnera Turcji i wskazuje na rozwój współpracy z państwem w dziedzinie ekonomii, inwestycji, nauki i technologii⁴⁶. Stosunki z Federacją Rosyjską nie mogą się opierać na rywalizacji w regionie Azji Centralnej. Partia domaga się poszanowania tożsamości i praw Turków zamieszkujących Cypr. Kwestia cypryjska musi zostać rozwiązana w drodze pokojowych negocjacji pomiędzy państwami zajmującymi wyspę – Grecją i Turcją. Partia Sprawie-

⁴³ A. Szostkiewicz, *Chleba, Europy, islamu*, „Polityka”, 16.11.2002, s. 40.

⁴⁴ http://www.turkishembassy.org/index.php?option=com_content&task=view&id=23&Itemid=233 [dostęp: 22.11.2007].

⁴⁵ *Turkey and European integration: accession prospects and issues*, edited by M. Ugür and N. Canefe, London 2004, s. 114.

⁴⁶ E. Keyman, *Remaking Turkey: globalization, alternative modernities and democracy*, Plymouth 2007, s. 79.

dliwości i Rozwoju podkreśla duże znaczenie relacji Turcji z państwami muzułmańskimi⁴⁷.

Rola religii w funkcjonowaniu Partii Sprawiedliwości i Rozwoju

W Turcji od dziesięcioleci toczy się spór na temat zasad rozdziału religii od państwa. Oddzielenie sfery religijnej od państwowej jest przez świecki establishment (armia, Republikańska Partia Ludowa – CHP, biurokracja, wymiar sprawiedliwości) uznawane za największą, nietykalną świętość. Zasada laickości państwa tureckiego, wprowadzona w 1937 r. w ramach reform sekularystycznych przeprowadzonych przez Mustafę Kemala stanowi podstawę systemu konstytucyjnego Republiki Tureckiej. Zasadę laicyzmu realizowano od momentu zlikwidowania kalifatu w 1924 r., a następnie usunięcia z konstytucji zapisu o uznaniu islamu za religię państwową⁴⁸.

Laicyzm odnoszący się do procesu oddzielenia Kościoła od państwa uznaje religię za sprawę prywatną, a kwestie związane z religią powinny być wyłączone ze sfery publicznej. Wyznacznikami tureckiego laicyzmu są: brak dominacji i wpływu religii na kwestie związane z państwem, konstytucyjne gwarancje dla nieograniczonej tolerancji religijnej, funkcjonowanie zakazu wykorzystania i nadużywania religii w przypadku, gdy wykracza poza życie duchowe jednostki i odnosi się do działań i zachowań wpływających na życie społeczne⁴⁹.

Wbrew powyższym stwierdzeniom islam jest jedyną uprzywilejowaną i chronioną przez państwo religią. Prezydium Do Spraw Religijnych jest odpowiedzialne wyłącznie za religię islamu. Zajęcia z kultury religijnej i etyki w szkołach podstawowych i średnich stały się państwowymi zajęciami z islamu⁵⁰.

⁴⁷ A. Ananicz, *Międzynarodowa rola Turcji*, „Sprawy Międzynarodowe” 2007, nr 2 (LIX), s. 16.

⁴⁸ E. Kalaycioglu, *The logic of contemporary turkish politics*, „Meria”, September 1997, Vol. 1, No. 3, <http://meria.idc.ac.il/journal/1997/issue3/jv1n3a6.html> [dostęp: 6.11.2007].

⁴⁹ A. Szymański, *System konstytucyjny Turcji*, Warszawa 2006, s. 23.

⁵⁰ C. Karakas, *Turkey: Islam and Laicism between the interests of state, politics, and society*, Frankfurt am Main 2007, s. 162.

W okresie powojennym rozwinął się polityczny nurt islamu. Podkreślano islamskie korzenie tureckiej kultury, tradycje narodowe związane z religią. Islamiści na początku lat 70. XX w. stworzyli pierwsze ugrupowanie polityczne. Ich ideologią stała się koncepcja Milli Goerues (Narodowego Spojrzenia), zakładająca wprowadzenie elementów szariatu do prawodawstwa i gospodarki oraz stworzenie unii państw muzułmańskich – antyzachodniej i antyizraelskiej⁵¹. Mimo wielu trudności i kolejnych delegalizacji partie islamskie odradzają się i zyskują znaczne poparcie wyborcze. Islamiści kilkakrotnie wchodzili w skład koalicji rządowych. W 1995 r. Partia Dobrobytu wygrała wybory, zdobywając ponad 20% głosów⁵². Rok później na czele rządu koalicyjnego stanął wieloletni lider ruchu islamskiego Necmettin Erbakan – pierwszy premier islamista w dziejach historii świeckiej Republiki Tureckiej. Od 2002 r. Partia Sprawiedliwości i Rozwoju, oskarżana o silne związki z islamistami ze względu na pochodzenie przywódcy R.T. Erdogana, sukcesywnie sprawuje rządy w państwie⁵³.

Partia Sprawiedliwości i Rozwoju uznaje religię za najważniejszą instytucję w społeczeństwie: „podstawową instytucję ludzkości”, a obowiązująca zasada laickiego państwa stanowi wymóg demokracji i zapewnia swobodę religijną. Każdy musi mieć prawo do praktykowania wyznawanej religii i życia zgodnie z jej zasadami. Partia sprzeciwia się wykorzystaniu religii do realizacji celów politycznych i stosowaniu aktów dyskryminacji przeciwko wyznawcom islamu⁵⁴. Odrzuciła ona koncepcję dotyczącą utworzenia unii krajów islamskich, która została wysunięta po raz pierwszy przez Partię Dobrobytu, sprzeciwia się państwu wyznaniowemu. Opowiada się za zmodyfikowaniem rygorystycznego rozdziału religii od państwa, ale zarazem odrzuca pomysły wprowadzenia szariatu⁵⁵. Dąży do zmiany wizerunku partii, utrzymującej silne związki z islamistami, po-

⁵¹ N. Narli, *The rise of the islamist movement in Turkey*, „Meria”, September 1999, Vol. 3, No. 3, <http://meria.idc.ac.il/journal/1999/issue3/jv3n3a4.html> [dostęp: 6.11.2007].

⁵² M. Angrist, op.cit., s. 146.

⁵³ Ibidem, s. 149.

⁵⁴ M. Heper, B. Rubin, op.cit., s. 89.

⁵⁵ C. Karakas, op.cit., s. 197.

przez budowę koalicji z członkami partii centroprawicowych i wspieranie dążeń Turcji do członkostwa w Unii Europejskiej⁵⁶.

Islamskie korzenie Partii Sprawiedliwości i Rozwoju oraz perspektywa wejścia Turcji do Unii Europejskiej sprawiły, że partia R.T. Erdogana, licząc na odgrywanie roli pośrednika między Zachodem i krajami muzułmańskimi, rozwinęła na szeroką skalę ofensywę polityczną wobec świata islamu.

W 2004 r. po raz pierwszy w historii Organizacji Krajów Islamskich (OIC) szefem organizacji został Turek – Ekmeleddin Ihsanoglu. Premier R.T. Erdogan i minister spraw zagranicznych Abdullah Gül wykorzystali forum Organizacji Krajów Islamskich do krytyki dyskryminacji kobiet, a także apelowania o demokratyzację świata islamu⁵⁷. W listopadzie 2005 r. R.T. Erdogan stanął na czele Sojuszu Cywilizacji powołanego pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych. W oświadczeniu Sojusz potępił publikację karykatur Mahometa w jednej z duńskich gazet. Politycy Partii Sprawiedliwości i Rozwoju zanegowali wykład Benedykta XVI w Ratyźbonie, w którym papież skrytykował islam. Lider partii posunął się do porównania papieża do Hitlera i Mussoliniego⁵⁸.

Partia Sprawiedliwości i Rozwoju dąży do zniesienia zakazu noszenia chust w państwowych budynkach, szkołach i na uniwersytetach. Islam nakazuje kobietom zakrywać włosy (czyni tak 48% Turczynek), ale pozostawia im w tym dużą dowolność – od zwykłej chusteczki zasłaniającej część głowy po pokrywającą szczelnie całe ciało burkę. Obrońcy świeckości powołują się na Kemala Atatürka, twórcę nowoczesnej Turcji, który wprowadził ustawodawstwo zakazujące noszenia wszelkiego stroju religijnego w miejscach publicznych⁵⁹. Jako kompromis Partia Sprawiedliwości i Rozwoju zaproponowała przyznanie prywatnym uniwersytetom swobody decyzji w sprawie stroju studentów. Sprzeciwiła się istniejącym utrudnieniom w przyjmowaniu na studia absolwentów imam hatip (liceów religijnych). Domaga się, by oceny z przedmiotów religijnych miały taką samą

⁵⁶ B. Akgun, op.cit.

⁵⁷ P. Szczerkowski, *Partia islamska triumfuje w Turcji*, „Gazeta Wyborcza”, 24.07.2007, s. 13.

⁵⁸ E. Keyman, op.cit., s. 92.

⁵⁹ R. Andersen, op.cit., s. 167.

wartość jak inne oceny⁶⁰. Starania partii zostały zablokowane przez Sąd Najwyższy, Radę Stanu i weto prezydenckie⁶¹.

W sprawie liceów religijnych 13 maja 2005 r. parlament turecki przyjął ustawę o szkolnictwie, w której umożliwiono uczniom średnich szkół religijnych ubieganie się o przyjęcie na studia uniwersyteckie. Średnie szkoły religijne mają teraz prawa porównywalne z liceami świeckimi. Świadcstwo ukończenia szkoły religijnej będzie dawać prawo rozpoczęcia studiów. Wcześniej imam hatip miały status szkół zawodowych⁶².

Wśród sekularystów, a zwłaszcza dowódców potężnej armii, którzy uznają się za strażników kemalizmu, dominuje przekonanie, że Partia Sprawiedliwości i Rozwoju ukrywa swój cel – islamizację Turcji. Partia Sprawiedliwości i Rozwoju dąży do zniszczenia laickiej republiki, ograniczenia pozycji wojska i w efekcie do wprowadzenia państwa wyznaniowego. Sprzeciw armii i opozycji wobec kandydatury, a następnie wyboru Abdullaha Güla – umiarkowanego i prodemokratycznego członka Partii Sprawiedliwości i Rozwoju, na stanowisko prezydenta Republiki Turcji wynikał z postrzegania partii i jej członków jako radykalnych islamistów, stanowiących zagrożenie dla świeckiego charakteru państwa⁶³. Dominuje przekonanie, że rządzący islamiści, wybierając prezydenta z własnych szeregów, uzyskają władzę nad całym państwem⁶⁴.

Partia Sprawiedliwości i Rozwoju zapewnia, że nie jest „tajną bronią wojującego islamizmu i nie zamieni Turcji w Iran czy umiarkowaną republikę szariacką”⁶⁵. Zdaniem naukowców jest „liberalną partią islamską”, której funkcjonowanie przyczyni się do konsolidacji tureckiej demokracji i potwierdzenia tezy o kompatybilności z islamem. Założyciele partii zadeklarowali, że nie stanowią partii religijnej i wykluczają związek partii z fundamentalistami islamskimi⁶⁶.

⁶⁰ A. Szostkiewicz, *Turcja zakłada chustę*, „Polityka”, 4.08.2007, s. 17.

⁶¹ A. Mango, op.cit., s. 135.

⁶² Ibidem, s. 141.

⁶³ Por. *Secular and islamic politics in Turkey: the making of the Justice and Development Party*, red. U. Cizie, New York 2008.

⁶⁴ M. Asutay, op.cit., s. 138.

⁶⁵ A. Szostkiewicz, *Chleba...*, op.cit., s. 40

⁶⁶ Ibidem.

Wybory parlamentarne w 2007 roku

Dnia 22 lipca 2007 r. w Turcji zostały przeprowadzone wybory parlamentarne. Środowisko polityczne i społeczeństwo tureckie spodziewało się, że przed planowanymi na październik 2007 r. wyborami parlamentarnymi Republika Turecka będzie miała już nowego prezydenta wybranego przez Wielkie Zgromadzenie Narodowe Turcji⁶⁷, lecz sytuacja na arenie politycznej uległa diametralnej zmianie. 27 kwietnia 2007 r. przeprowadzono pierwszą turę głosowania w parlamencie. Zwolennicy świeckości państwa, stojący na straży laickiej konstytucji, wspierani przez turecką armię zorganizowali uliczne protesty i manifestacje przeciwko kandydaturze ministra spraw zagranicznych – Abdullaha Güla na urząd prezydenta Republiki Tureckiej.

Kilka miesięcy wcześniej prezydentem chciał zostać przywódca Partii Sprawiedliwości i Rozwoju, premier Turcji R.T. Erdogan, lecz na skutek zamieszek zorganizowanych przez obrońców świeckości republiki zdecydował się wycofać swoją kandydaturę na rzecz partyjnego kolegi – A. Güla⁶⁸. Trybunał Konstytucyjny unieważnił pierwszą turę wyborów prezydenckich. Decyzję argumentowano niedostateczną liczbą deputowanych, biorących udział w głosowaniu (wymagana obecność 367 członków parlamentu⁶⁹). W rezultacie uniemożliwiono wybór islamisty na stanowisko prezydenta (A. Gül został wybrany prezydentem Republiki Tureckiej w trzeciej turze głosowania, która odbyła się 28 sierpnia 2007 r.). Premier R.T. Erdogan podjął decyzję o rozpisaniu przedterminowych wyborów parlamentarnych.

Próg wyborczy w Turcji warunkujący uzyskanie miejsc w parlamencie jest stosunkowo wysoki i wynosi 10%. W rywalizacji o miejsca w parlamencie uczestniczyły: centroprawicowa Partia Demokratyczna powstała z połączenia Partii Cnoty i Partii Ojczyźnianej, Partia Ruchu Narodowego, lewicowa Republikańska Partia Ludowa i wspomniana Partia Sprawiedli-

⁶⁷ A. Szymański, *Wielkie Zgromadzenie Narodowe Turcji*, Warszawa 2005, s.12.

⁶⁸ M. Affek, op.cit.

⁶⁹ Konstytucja Republiki Tureckiej, op.cit., art. 96.

wości i Rozwoju. W wyniku wysokiego progu wyborczego mniejsze partie zdecydowały się wystąpić w wyborach jako Niezależni (726 członków). Wybory parlamentarne odbywały się w warunkach najostrzejszej od lat konfrontacji między siłami religijnymi reprezentowanymi przez Partię Sprawiedliwości i Rozwoju a świeckimi, które oskarżają rząd o islamizację państwa⁷⁰.

W wyborach parlamentarnych uczestniczyło prawie 42,8 miliona obywateli tureckich, ustanawiając największą w historii Republiki Tureckiej frekwencję wyborczą, która wyniosła 84,25%⁷¹. Niepodważalne zwycięstwo odniosła Partia Sprawiedliwości i Rozwoju, zdobywając 46,58% głosów wyborców. Partia uzyskała poparcie ponad 16,3 miliona obywateli. W porównaniu z wyborami parlamentarnymi z 2002 r. nastąpił ponad 40% wzrost liczby głosów oddanych na Partię Sprawiedliwości i Rozwoju, który odpowiada pięciu milionom obywateli, będących zwolennikami partii⁷². W 68 prowincjach Turcji (81 wszystkich prowincji) partia zdobyła większość głosów. Największe poparcie uzyskała w Bingöl – 78%, najmniejszą liczbę głosów osiągnęła w Tunceli – 12%. W wyniku dużego poparcia społeczeństwa tureckiego Partii Sprawiedliwości i Rozwoju przydzielono 341 na 550 wolnych miejsc w parlamencie. Liczba jest mniejsza o 22 miejsca, ponieważ trzem partiom udało się przekroczyć dziesięcioprocentowy próg wyborczy. Partia będzie mogła samodzielnie sprawować władzę w państwie, ale zabrakło jej 25 mandatów do większości 2/3 w parlamencie. Poza Partię Sprawiedliwości i Rozwoju miejsca w parlamencie zdobyła Republikańska Partia Ludowa (20,88% głosów, 112 miejsc w parlamencie) i Partia Ruchu Narodowego (14,47% głosów, 70 miejsc w parlamencie)⁷³.

⁷⁰ P. Szczerkowski, *Partia...*, op.cit.

⁷¹ L. King, *Turkey's ruling party wins big in parliamentary elections*, <http://haverworks.com/world/turkey/> [dostęp: 22.11.2007].

⁷² H. Bahar, *The real winners and losers of turkey's july 2007 elections*, „Meria”, September 2007, Vol. 11, No. 3, <http://meria.idc.ac.il/journal/1997/issue4/jv1n4a5.html> [dostęp: 6.11.2007].

⁷³ E. Keyman, op.cit., s. 126.

Tabela 1. Wyniki wyborów parlamentarnych w 2007 r.

Partie	Liczba głosów (mln)	%	Liczba miejsc w parlamencie
Partia Sprawiedliwości i Rozwoju	16,327,291	46,58	341
Republikańska Partia Ludowa	7,317,808	20,88	112
Partia Ruchu Narodowego	5,001,869	14,47	70
Partia Demokratyczna	1,898,873	5,42	0
Partia Młodych	1,064,871	3,04	0
Niezależni	1,835,486	5,24	26

Źródło: opracowanie własne na podstawie: H. Bahar, *The real winners and losers of turkey's july 2007 elections*, „Meria”, September 2007, Vol. 11, No. 3, <http://meria.idc.ac.il/journal/1997/issue4/jv1n4a5.html> [dostęp: 6.11.2007].

Tabela 2. Wyniki wyborów parlamentarnych w 2002 r.

Partie	Liczba głosów (mln)	%	Liczba miejsc w parlamencie
Partia Sprawiedliwości i Rozwoju	10,808,229	34,28	363
Republikańska Partia Ludowa	6,113,352	19,39	178
Partia Ruchu Narodowego	2,635,787	8,36	0
Partia Słusznej Drogi	3,008,942	9,54	0
Partia Młodych	2,285,598	7,25	0
Niezależni	314,251	1,00	9

Źródło: opracowanie własne na podstawie: H. Bahar, *The real winners and losers of turkey's july 2007 elections*, „Meria”, September 2007, Vol. 11, No. 3, <http://meria.idc.ac.il/journal/1997/issue4/jv1n4a5.html> [dostęp: 6.11.2007].

Wpływ na zwycięstwo wyborcze Partii Sprawiedliwości i Rozwoju wywarło kilka czynników. Po pierwsze, wielu Turków głosowało na Partię Sprawiedliwości i Rozwoju, ponieważ partia przeprowadziła reformy gwarantujące wzrost gospodarczy, podwyższenie standardów życia obywateli. Po drugie, 34,7% młodych ludzi w wieku 18–24 lat poparło partię, oczekując większych szans rozwoju w wyniku przystąpienia Republiki Tureckiej do Unii Europejskiej. Jest to dowód przeobrażeń Turcji i budowy nowego pokolenia społeczeństwa świadomego i dojrzałego.

W porównaniu z wynikami wyborów parlamentarnych z 2002 roku Partia Sprawiedliwości i Rozwoju uzyskała większe o około 24% poparcie w regionach Wschodniej i Południowej Anatolii zamieszkałej głównie przez ludność kurdyjską⁷⁴. Większość tureckich Kurdów (52%) odwróciło

⁷⁴ M. Heper, *The State and Kurds in Turkey: the question of assimilation*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke 2007, s. 34.

się od typowo kurdyjskich ugrupowań i opowiedziało się za Partią Sprawiedliwości i Rozwoju. Sympatię narodowości kurdyjskiej wobec Partii Sprawiedliwości i Rozwoju uzasadnia prowadzona przez partię polityka, która doprowadziła do poszerzenia praw Kurdów. Członkowie Partii Sprawiedliwości i Rozwoju uważają Kurdów bardziej za współwyznawców islamu, aniżeli narodowych wrogów⁷⁵. Ormiański patriarcha Turcji, Mesroba II udzielił poparcia Partii Sprawiedliwości i Rozwoju. Określił partię jako najbardziej umiarkowaną i najmniej nacjonalistyczną ze wszystkich ugrupowań tureckich⁷⁶. Wybory parlamentarne w 2007 r. stały się jednym z najistotniejszych czynników decydujących o charakterze tureckiej republiki i jej wizerunku na arenie międzynarodowej.

Sukcesy i porażki Partii Sprawiedliwości i Rozwoju

Dokonania Partii Sprawiedliwości i Rozwoju z okresu pięciu lat sprawowania władzy w Turcji stanowią istotny element w rozwoju państwa. Partia Sprawiedliwości i Rozwoju wniosła największy wkład w proces integracji Turcji z Unią Europejską. Parlament turecki zwany Wielkim Zgromadzeniem Narodowym Turcji pod przewodnictwem Partii Sprawiedliwości i Rozwoju uchwalił pakiet dostosowawczych reform prawnych mających na celu spełnienie politycznych kryteriów kopenhaskich⁷⁷. Parlament znowelizował konstytucję, przyjął osiem pakietów harmonizujących prawo tureckie z unijnym i trzy ustawy (kodeks cywilny, ustawę o ustanowieniu Akademii Prawniczej, ustawę o prawie do informacji). Pozycja Partii Sprawiedliwości i Rozwoju została dodatkowo wzmocniona decyzją szczytu helsińskiego z 10–11 grudnia 1999 r., przyznającą Turcji status kandydata na członka Unii Europejskiej, a następnie w 2005 r. rozpoczęciem negocjacji akcesyjnych⁷⁸. W styczniu 2005 r. przyznano partii członkostwo w Europejskiej Partii Ludowej (partia funkcjonująca w Unii Europejskiej, mająca charakter konserwatywny) w roli obserwatora. Przypuszcza

⁷⁵ Ibidem, s. 38.

⁷⁶ M. Affek, op.cit.

⁷⁷ *Turkey and European integration: accession prospects and issues*, op.cit., s. 241.

⁷⁸ A. Ananicz, op.cit., s. 13.

się, że stanie się ona pełnoprawnym członkiem po przystąpieniu Turcji do Unii Europejskiej⁷⁹.

Reformy, mające dostosować Turcję do standardów unijnych, poszerzyły zakres wolności słowa, zgromadzeń, stowarzyszeń i wyznania, wyraźnie poprawiły pozycję prawną kobiety i zapewniły jej ochronę przed przemocą, przyznały prawa kulturalne mniejszościom narodowym, wprowadziły zaostrzone kary za stosowanie tortur, ograniczyły kompetencje armii oraz wprowadziły pierwszeństwo prawa międzynarodowego nad krajowym⁸⁰. Skutki reform są widoczne we wszystkich dziedzinach życia obywateli.

W latach 90. XX w. w komisariatach ginęły dziesiątki osób, w roku 2006 – tylko dwie. W 2003 r. doszło do ponad 1200 przypadków tortur i złego traktowania. Obecnie Unia Europejska uznała, że tortury w Turcji przestały mieć charakter systematyczny i ulegają zanikowi. W 2001 r. odnotowano 160 zabójstw na tle politycznym, dokonanych przez nieznaną sprawców, w roku 2005 – tylko jedno. W 2002 roku za głoszone poglądy skazano setki osób, trzy lata później – 50. W roku 2003 skonfiskowano lub zakazano rozpowszechniania blisko 300 publikacji. W roku 2006 – mniej niż 20. W 2003 roku Rada Radia i Telewizji wydała okresowy zakaz nadawania 22 stacjom. W roku 2006 – ani jednej⁸¹.

Unia Europejska nie obiecuje Turcji szybkiego członkostwa, ale wiąże duże nadzieje z proeuropejską polityką Partii Sprawiedliwości i Rozwoju, ponieważ służy ona modernizacji kraju, a tylko nowoczesna i demokratyczna Turcja ma szansę wejść w struktury europejskie. W tym kontekście Turcja pod rządami Partii Sprawiedliwości i Rozwoju jest najważniejszym dla Europy laboratorium społecznym, politycznym i kulturowym, mogącym zadać kłam teorii „zderzenia cywilizacji”⁸².

Partia wprowadziła liczne zmiany w systemie gospodarczym państwa. Doprowadziła do likwidacji trwającej przez okres trzech dekad hiperinflacji. Inflacja po raz pierwszy od ćwierć wieku zmniejszyła się do wskaźnika jednocyfrowego. Do czerwca 2004 roku spadła do poziomu 8,8%. W la-

⁷⁹ Oficjalna strona Partii Sprawiedliwości i Rozwoju, <http://eng.akparti.org.tr/english/elections.html>.

⁸⁰ *Turkey and European integration: accession prospects and issues*, op.cit., s. 82.

⁸¹ M. Asutay, op.cit., s. 89.

⁸² A. Szostkiewicz, *Turcja...*, op.cit., s. 17.

tach 2003–2006 gospodarka Turcji rozwijała się nieprzerwanie w tempie 6–7%. Dług publiczny w 2001 r. wynosił ponad 90% PKB, a pięć lat później spadł do poziomu 50%⁸³. Bezrobocie utrzymało się w granicach 9%. Rząd przeprowadził największą prywatyzację w historii Turcji. W 2005 r. inwestycje zagraniczne przekroczyły 9 miliardów dolarów, a w roku 2006 (do sierpnia) osiągnęły 12,5 miliarda dolarów. Jest to najlepszy wynik w dziejach Turcji⁸⁴.

Partia Sprawiedliwości i Rozwoju przyjęła zdecydowanie prorynkowy kurs, akceptując kolejne rygorystyczne programy Międzynarodowego Funduszu Walutowego. W rezultacie wzrosła ilość kapitału zagranicznego w państwie, wprowadzono nowe przepisy podatkowe i prawo bankowe oraz instrumenty zwalczające korupcję. Zgodnie z głoszoną zasadą państwa socjalnego wprowadzono w życie program socjalny, który niósł pomoc finansową dla ubogich mieszkańców miasta i wsi. Partia zabiegała o włączenie do procesu modernizacji państwa jak najszerzych grup społecznych. Zwiększyła socjalne wydatki budżetu na edukację i służbę zdrowia. W konsekwencji zyskała poparcie zarówno klasy średniej, jak i biedoty. Zgodnie z zapowiedzią politycy partii ujawnili swoje dochody i wydatki, publikując dane w Internecie⁸⁵.

W 2004 r. Partia Sprawiedliwości i Rozwoju wysunęła pomysł penalizacji cudzołóstwa, ściganego z prywatnego powództwa i podjęła próbę uaktualnienia zapisu w kodeksie karnym dotyczącego cudzołóstwa. W wersji proponowanej przez partię zdrada małżeńska byłaby ścigana jedynie na wniosek małżonków. Ostatecznie pod presją Unii Europejskiej rząd usunął powyższy artykuł z kodeksu karnego. W 2006 r. partia, powołując się na przykład krajów skandynawskich, próbowała ograniczyć przyznawanie koncesji na sprzedaż alkoholu w prywatnych lokalach i sklepach. To rozporządzenie zostało uznane za nielegalne przez Radę Stanu. Z drugiej strony rząd Partii Sprawiedliwości i Rozwoju stworzył nowe fabryki produkujące alkohol⁸⁶. W czerwcu 2006 r. partia przegłosowała nową ustawę

⁸³ M. Heper, B. Rubin, op.cit., s. 106.

⁸⁴ M. Asutay, op.cit., s. 97.

⁸⁵ A. Szymański, *Fundamentalizm...*, op.cit., s. 82.

⁸⁶ A. Mango, op.cit., s. 154.

antyterrorystyczną, poszerzającą definicję terroryzmu i zaostrzającą kary za propagandowe wsparcie terroryzmu. Wspomniana ustawa dowiodła, że w sytuacji wojny z partyzantką i terrorem Partia Sprawiedliwości i Rozwoju skłonna jest udzielać tylko warunkowego poparcia dla demokracji⁸⁷.

Pomimo wojny z separatystami kurdyjskimi pod rządami Partii Sprawiedliwości i Rozwoju doszło do poprawy sytuacji Kurdów⁸⁸. Partia cieszy się największym poparciem wśród narodowości kurdyjskiej. Od 2006 r. język kurdyjski używany jest w trzech lokalnych, prywatnych stacjach telewizyjnych i radiowych. W tureckich sklepach można kupić książki, gazety i płyty kurdyjskie. W 2004 r. powstały pierwsze w historii Turcji prywatne kursy języka kurdyjskiego. Rząd zezwolił, by kurdyjscy aktywiści zbierali podpisy pod petycjami w sprawie przekształcenia Turcji w państwo dwunarodowe⁸⁹. W 2005 r. premier R.T. Erdogan zaproponował zapisanie w konstytucji nowej definicji obywatelstwa, opartej wyłącznie na identyfikacji z państwem. Jako pierwszy premier przyznał także, że państwo popełniło wiele błędów wobec Kurdów. W rezultacie został narażony na ostrą krytykę ze strony armii i opozycji⁹⁰. Porównując autonomię mniejszości narodowych w państwach Unii Europejskiej, poszerzenie praw Kurdów jest nadal niewystarczające. Ma jednak bardzo duże znaczenie, gdyż narusza dogmat głoszący, że Turcja jest homogenicznym państwem narodowym⁹¹.

W 2003 r. 70% posłów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju zagłosowało za umową zezwalającą Amerykanom na podjęcie akcji zbrojnej na Irak z terytorium Turcji. W wyniku sprzeciwu laickiej opozycji i społeczeństwa tureckiego wobec interwencji militarnej w Iraku nie umożliwiono Amerykanom otwarcia frontu północnego z terytorium Turcji. Utrudniło to współpracę ze Stanami Zjednoczonymi⁹². W kwestii cypryjskiej R.T. Erdo-

⁸⁷ A. Balcer, *Demokracja...*, op.cit.

⁸⁸ Por. *The evolution of Kurdish nationalism*, red. M.M.A. Ahmed, M.M. Gunter, Costa Mesa, Calif.: Mazda Publishers 2007.

⁸⁹ O. Matthews, op.cit.

⁹⁰ M. Heper, *The State...*, op.cit., s. 51.

⁹¹ *Turkey and European integration: accession prospects and issues*, op.cit., s. 198.

⁹² R. Andersen, op.cit., s. 102.

gan jest zwolennikiem zjednoczenia wyspy w oparciu o przyjęcie podstawowych zasad unifikacji wyspy zaproponowanych w tzw. planie Annana. Zdaniem opinii publicznej takie działanie może doprowadzić jedynie do oddania Cypru Grekom. Powszechne potępienie izraelskich ataków na ośrodki palestyńskich terrorystów skłoniło premiera do publicznej krytyki pod adresem Ariela Szarona, mimo toczących się rozmów na temat kilku wspólnych projektów o strategicznym znaczeniu⁹³.

Partia Sprawiedliwości i Rozwoju nie zawsze wciela w życie wspieranie sekularyzmu i demokrację. Demokracja wewnętrzna nie jest do końca wprowadzona, ponieważ duży wpływ na kształtowanie list wyborczych ma lider partii. Poczynania niektórych członków partii budzą wątpliwości: Huseyin Besli wypowiedział się przeciwko równouprawnieniu kobiet i mężczyzn. Wbrew zakazowi prezydent parlamentu Bülemta Arinca pojawił się na powitaniu prezydenta republiki Ahmeta Necdetta Sezera z żoną noszącą chustę⁹⁴.

W najbliższej przyszłości Partia Sprawiedliwości i Rozwoju zamierza kontynuować reformy prawa i administracji państwowej pod kątem członkostwa w Unii Europejskiej, utrzymać wysokie tempo rozwoju gospodarki i nie dopuścić do rebelii tureckich Kurdów.

Z analizy problematyki systemu partyjnego Turcji sformułowano następujące wnioski:

- 1) Partia Sprawiedliwości i Rozwoju przeszła proces transformacji, który polegał na przekształceniu partii z nurtu islamskiego na demokratyczny. Nastąpił on w wyniku umocnienia pragmatyzmu, istnienia instytucji świeckich oraz zdolności adaptacji partii do zmian preferencji wyborców, którzy nie akceptują idei niezgodnych z zasadami świeckiego państwa demokratycznego. Dowód stanowi kolejne zwycięstwo partii w wyborach parlamentarnych w 2007 r.;
- 2) Działania Partii Sprawiedliwości i Rozwoju nie stanowią realnego zagrożenia dla świeckiej Republiki Tureckiej na skutek rezygnacji z głoszenia i realizacji haseł nawiązujących do religii islamu i wzmocnienia nacisku na demokrację, państwo prawa oraz ochronę praw człowieka;

⁹³ A. Ananicz, op.cit., s. 7–9.

⁹⁴ A. Szymański, *Fundamentalizm...*, op.cit., s. 83.

- 3) Partia Sprawiedliwosci i Rozwoju jest ukierunkowana w swojej polityce na pogłebienie procesu demokratyzacji i westernizacji rozumianej jako rozwinięcie strategicznych związków państwa z Unią Europejską, których finałem ma być włączenie Republiki Tureckiej w struktury Unii Europejskiej oraz poszerzanie dziedzin współpracy ze Stanami Zjednoczonymi;
- 4) Dokonania Partii Sprawiedliwosci i Rozwoju wniosły duży wkład w proces rozwoju Turcji i zbliżenie do europejskich standardów funkcjonowania państwa. Warto podkreślić, że działalność partii nie zawsze opierała się na wiernym wcielaniu w życie zasad laicyzmu i demokratyzacji.

Summary

The article points out, that The Justice and Development Party can be defined as an islamic-leaning, democratic party, which results from its islamic roots and the strong emphasis on democratization of the state. The Activity of Justice and Development Party contributed to the implementation of democratic reforms, the growth in the economy and the progress in process of becoming a member of the European Union. The Actions of Justice and Development Party do not pose a threat for the secular Republic of Turkey, since they gave up ideas, that referred to Islam and started to put stress on democracy, the state of law and the protection of human rights. The Justice and Development Party advocates deepening the process of the democratization and westernization, understood as an expansion of strategic connections with the European Union, which would close with the accession of Turkey to the European Union and widening its cooperation with the United States of America.

Абстракт

В статье показанный исламско-демократический характер Партии справедливости и развития, вытекающий из исламских праностей и сильного подчёркивания вопроса демократизации государства. Деятельность Партии справедливости и развития внесла свой вклад в имплементацию демо-

кратических реформ, экономический рост и движение Турции к Европейскому Союзу. Действия Партии справедливости и развития не существуют как реальная угроза для светской Турецкой Республики из-за того, что они отказались от осуществления лозунгов касающихся ислама и укрепили демократизацию, государство права и защиту прав человека. Партию справедливости и развития интересуёт углубление процессов демократизации и вестернизации, которые понимаются как пазвитие стратегических отношений государства ц Европейским Союзом. Последствием этих процессов может быть вступление Турецкой Республики в Европейский Союз и расширение сотрудничества с США.